

**Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Öğrencileri Bitirme Projesi Yarışması
2025**

**RUMUZ
38269**

Açıklama Raporu

**TÜRKİYE PLANLAMA OKULLARI BİRLİĞİ
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğrencileri
Bitirme Projesi Yarışması 2025**

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ŞEKİLLER DİZİNİ	iv
TABLOLAR/ÇİZELGELER DİZİNİ	iv
ÖZET	v
1. GİRİŞ	1
2. AMAÇ, KAPSAM, HEDEFLER VE YÖNTEM	1
2.1. Amaç (Katkı – Önem)	1
2.2. Kapsam	1
2.3. Hedefler	2
2.4. Yöntem	2
3. LİTERATÜR TARAMASI	2
3.1. Heterotopya Kavramının Kökeni ve Foucault’nun Yaklaşımı	2
3.2. Heterotopya Kavramının Disiplinlerarası Yorumu	3
3.3. Öncü Düşünürlere Göre Heterotopya Kavramı	3
3.4. Heterotopya Kavramının Foucault ve Lefebvre’ye Göre Karşılaştırılması	4
3.5. Heterotopyaların Altı İlkesi	4
3.6. Günümüzde Heterotopya Kavramı	5
4. ALAN ANALİZİ	5
4.1. Üsküdar, Beşiktaş, Eminönü ve Beyoğlu’nda Heterotopya Mekânları	6
4.2. Üsküdar’ın Heterotopik Mekânları	6
5. ÜSKÜDAR’IN HETEROTOPİK MEKÂNLARININ ANALİZLERİ	6
5.1. Zaman İçinde Değişim	6
5.2. Çoklu İşlevler	6
5.3. Farklı Mekânların ve Zamanların Birleşimi	6
5.4. Geçiş ve Erişim Kuralları	7
5.5. Bağlantılılık	7

	<u>Sayfa</u>
6. DÖNÜŞÜM SONRASI HETEROTOPİK MEKAN ÖZELLİĞİNİ KORUYAN MEKANLAR	7
7. SENTEZ	7
8. PLANLAMA YAKLAŞIMI	8
8.1 Planlama İlkeleri	8
8.2 İlke Amaç İlişkileri	9
8.3 Alanda Yapılan Müdahaleler	9
9. TASARIM PROJESİ	10
9.1. Çalışma Alanının Konumu	10
9.2. Çalışma Alanının Üst Ölçek Bağlantısı	10
9.3. Çalışma Alanının Seçilme Nedenleri	10
9.4. Tasarımın Amacı	11
9.5. Mekansal Müdahale	11
10. 1/2000 ÖLÇEKLİ TASARIM PROJESİ	12
11. 1/500 ÖLÇEKLİ TASARIM PROJESİ	15
11.1. Tasarım Fikri	15
11.2. 3 Boyutlu Modellemeler	16
12. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	16
13. KAYNAKLAR	17

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1. Heterotopya Kavramının Tarihsel Gelişimi.	2
Şekil 2. Üsküdar, Beşiktaş, Eminönü ve Beyoğlu'nda Heterotopya Mekânları.	6
Şekil 3. Sentez Gösterimi.	7
Şekil 4. Planlama Yaklaşımı.	9
Şekil 5. Çalışma Alanının Konumu.	10
Şekil 6. 1/2000 Ölçekli Tasarım Projesi.	12
Şekil 7. Mevcut Yapı Adası.	13
Şekil 8. Öneri Yapı Adası.	13
Şekil 9. Selimiye Kışla'sı Pistinin Farklı Etkinliklerdeki Kullanımı.	13
Şekil 10. Kaykay Pisti.	14
Şekil 11. Kıyı Platformu.	14
Şekil 12. Kuleden Kıyıya Bakış.	14
Şekil 13. 1/500 Ölçekli Tasarım Projesi.	15
Şekil 14. Alana İlişkin 3 Boyutlu Modellemeler.	16

TABLolar/ÇİZELGELER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Heterotopya Kavramının Foucault ve Lefebvre'ye Göre Karşılaştırılması.	4
Tablo 2. İlke Amaç İlişkilerini Göstere Tablo.	9

ÖZET

Michel Foucault'nun heterotopya kuramı çerçevesinde, İstanbul'un Üsküdar ilçesindeki özel mekânların kent içindeki rollerini inceleyen bir araştırma yapılmıştır. Heterotopya kavramı, toplumun genel normlarının dışında işleyen, alternatif anlamlar taşıyan ve çoğu zaman farklı işlevler yüklenen özel yerleri tanımlar. Bu tür mekânlar, tarih, kültür ve sosyal yaşam pratikleri açısından çok katmanlı kentsel yapılarda kendilerine özgü bir yer edinirler. Üsküdar gibi tarihi ve kültürel zenginliğe sahip bir ilçede bu mekânların incelenmesi, kent hafızasının korunması, kimlik oluşumu ve kamusal yaşamın anlaşılmasına önemli katkılar sağlamaktadır.

Bu çalışma, öncelikle heterotopya kavramının teorik temellerini ve ilgili literatürü kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Ardından, saha çalışmaları ve görsel belgelerle desteklenen detaylı bir değerlendirme süreci yürütülmüştür. Araştırma kapsamında, Üsküdar'da toplam 33 farklı heterotopik mekân belirlenmiştir. Bu mekânlar; zaman içindeki değişimleri, işlevsel çeşitlilikleri, erişilebilirlikleri, sosyal kapsayıcılık düzeyleri ve kamusal alanlarla kurdukları ilişkiler açısından çok yönlü olarak analiz edilmiştir.

Elde edilen bulgular, heterotopik mekânların sadece toplumun "öteki" olarak gördüğü veya dışladığı alanlar olmadığını ortaya koymaktadır. Aksine, doğru planlama ve kentsel tasarım stratejileriyle bu alanlar, kentsel yaşamın aktif, çok katmanlı ve değer üreten bileşenleri haline gelebilir. Bu araştırma, heterotopik mekânların potansiyelini görünür kılarak, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir kentsel gelecek için yeni bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Heterotopya, Heterotopik Mekan, Michel Foucault, Üsküdar

1. GİRİŞ

Kentler, dinamik yapıları ve sürekli dönüşümleriyle farklı toplumsal, kültürel ve mekânsal katmanları bir araya getirir. Bu dönüşüm sürecinde bazı mekânlar zamanla pasifleşir, görünmez hale gelir veya kent hafızasında silikleşir. Michel Foucault'nun heterotopya kavramı, bu tür mekânları açıklamak için güçlü bir teorik çerçeve sunar. Heterotopyalar, toplumun genel işleyişinden farklılaşan, alternatif işlevler barındıran ve kendine özgü kuralları olan özel yerlerdir.

Bu proje, İstanbul'un Üsküdar ilçesindeki heterotopik mekânları tespit ederek, kentin kimliğini ve mekânsal farklılıklarını görünür kılmayı amaçlamaktadır. Çalışma süreci, öncelikle heterotopya kavramının teorik incelemesiyle başlamakta ve ardından Üsküdar'ın bir "kriz heterotopyası" olarak değerlendirilmesiyle devam etmektedir.

Proje, özellikle Üsküdar'daki en az fark edilen, en pasif konumda bulunan heterotopik mekânlara odaklanmaktadır. Bu alanları yeniden canlandırmak ve kentsel tasarım stratejileriyle kent yaşamına yeniden dahil etmek hedeflenmektedir. Mekânsal analizler, kapsamlı literatür taraması ve saha araştırmalarıyla desteklenen bu çalışma, Üsküdar'ın kentsel belleğine katkıda bulunacak ve kent planlamasına yeni bir perspektif kazandıracak tasarım ve planlama stratejileri sunmayı amaçlamaktadır.

2. AMAÇ, KAPSAM, HEDEFLER VE YÖNTEM

2.1.Amaç (Katkı – Önem)

Projenin temel amacı, Üsküdar'daki heterotopik mekânları analiz ederek, kent dokusunda görünmez hâle gelmiş veya pasifleşmiş alanları tespit etmek ve bu mekânları mekânsal ve tasarımsal stratejilerle yeniden görünür kılmaktır. Proje, heterotopik mekânların kent içindeki rolünü vurgularken, bu alanların kimliklerini güçlendirmeyi ve kentsel yaşama entegrasyonunu sağlamayı hedeflemektedir.

2.2. Kapsam

Bu proje, Michel Foucault'nun heterotopya kuramı çerçevesinde İstanbul'un Üsküdar ilçesindeki kriz heterotopyalarını incelemektedir. Çalışma, Üsküdar'da bulunan heterotopik mekânların kent dokusundaki yerini, kimliğini ve heterotopya özelliklerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Proje kapsamında, heterotopya kavramının teorik temelleri ve farklı disiplinlerdeki kullanımı araştırılmıştır. Henri Lefebvre'nin mekân kuramı ile Foucault'nun yaklaşımı karşılaştırılmıştır.

Araştırma, zamanla işlevini yitiren veya görünmez hale gelen alanları tespit ederek, bu mekânların yeniden görünür kılınması için mekânsal ve tasarımsal stratejiler geliştirmeyi hedeflemektedir. Literatür taraması, mekânsal analiz ve saha çalışmaları gibi yöntemlerle Üsküdar'ın mekânsal çeşitliliği ve kentsel belleğini korumaya yönelik stratejik yaklaşımlar sunulmuştur.

“heterotopya” olarak tanımlanır. 20. yüzyılda Bachelard mekânın bireysel ve psikolojik boyutlarını, Lefebvre ise toplumsal üretim süreçlerini ele almıştır. Foucault, heterotopyayı sistematik hale getirerek altı temel ilkesini belirlemiş ve mekânın iktidar ilişkilerindeki rolünü vurgulamıştır. Daha sonra Soja heterotopyaları kentsel analizlerde kullanmış, Harvey ise kapitalist mekân üretimi bağlamında değerlendirmiştir. Günümüzde heterotopya, farklı disiplinlerde mekânsal çeşitliliği ve alternatif mekân biçimlerini anlamlandırmada önemli bir kuramsal araç olarak görülmektedir.

3.2. Heterotopya Kavramının Disiplinlerarası Yorumu

Heterotopya kavramı, farklı disiplinlerde çeşitli anlamlar kazanarak geniş bir kullanım alanına sahiptir. Her disiplin kavramı kendi dinamikleri doğrultusunda ele almakta ve farklı bağlamlarda yorumlamaktadır.

Tıp alanında heterotopya, bir hücre veya hücre grubunun normalde bulunması gereken yerin dışında yer alması durumunu ifade eder (Ay, 2018; aktaran Selvi, 2014). Sosyal bilimlerde ise toplum düzeninin dışında kalan, belirli sosyal gruplar ve kültürel dinamiklerle şekillenen, günlük yaşamın genel düzeninden farklı özellikler taşıyan özel mekânları tanımlar (Hetherington, 1997; aktaran Selvi, 2014). Felsefede heterotopya, fiziksel olarak var olan ancak toplumun geri kalanından farklı anlamlar ve işlevlere sahip mekânları tanımlamak için kullanılır (Soja, 1996; aktaran Selvi, 2014).

Beşeri coğrafyada heterotopya, mekânın farklı kullanımlarını ve dönüşümlerini ifade eder. Bu bağlamda mekânsal ayrışma, sosyal farklılıkların yerleşim düzenlerine yansımaları ve yerleşimlerin dönüşümünü açıklar. Kentsel planlama alanında ise heterotopya, toplumsal normlardan sapma ya da onlara karşıtlık gösteren, “gerçek ama alternatif” mekânları tanımlamak için kullanılmaktadır (Foucault, 1984; aktaran Selvi, 2014).

3.3. Öncü Düşünürlere Göre Heterotopya Kavramı

Michel Foucault (1984) ile beraber yaygınlaşan heterotopya kavramı, farklı, uyumsuz ve karşıt mekânları ifade eder. Foucault, heterotopyayı bir ötekilik mekânı olarak tanımlar ve her toplumun farklı biçimlerde heterotopyalar oluşturduğunu belirtir (Şevik & Çalışkan, 2018 aktaran Belge & Siyavuş, 2024). Kavram, zamanla farklı disiplinlerden birçok araştırmacı tarafından ele alınmış ve mekânsal, toplumsal ve felsefi boyutlarıyla farklı bakış açıları geliştirilmiştir.

Henri Lefebvre, mekânı yalnızca fiziksel bir yer değil, toplumsal ve kültürel ilişkilerin şekillendiği bir alan olarak görür. Bu bağlamda heterotopya, toplumun egemen normlarının dışında kalan, farklılıkların ve karşıtlıkların bir arada var olduğu alanları ifade eder (Selvi, 2014). David Harvey ise heterotopyayı, farklı ve parçalı mekânların bir arada var olma potansiyeli üzerinden değerlendirir. Ona göre, ortaklıkları olmasa da yan yana gelebilen bu parçalı mekânlar, heterotopya niteliği taşır (Selvi, 2014).

Edward Soja, heterotopyayı “üçüncü mekân” kavramıyla ilişkilendirir. Bu mekân, hem gerçek hem de hayali dünyaları, bireylerin deneyimlerini, duygularını ve siyasi tercihlerini kapsar. Böylece üçüncü mekân, algılanan ve kavranan mekânın ötesine geçen, aynı anda hem gerçek hem de gerçek olmayan bir alanı ifade eder (Selvi, 2014). Kevin Heth ise heterotopyaları, toplumsal düzenin farklı bir biçimde

organize edildiği, alternatif sosyal yapıların ortaya çıktığı alanlar olarak tanımlar. Bu farklı düzenlemeler, heterotopyalara “öteki” olma özelliğini kazandırır (Selvi, 2014).

3.4. Heterotopya Kavramının Foucault ve Lefebvre’ye Göre Karşılaştırılması

Heterotopya kavramı, Foucault ve Lefebvre’in mekân anlayışlarında farklı anlamlar taşır. Foucault’ya göre heterotopya, toplumsal düzenle ilişkili, ritüellerle şekillenen sabit ama işlevsel bir mekândır; ütopya ise zihinsel bir tasarımdır. Lefebvre ise heterotopyayı taşınabilir, dinamik ve dönüşebilir mekânlar olarak görür; ütopya ise fiziki mekân olarak heterotopiyle çelişkiden doğar.

Tablo 1. Heterotopya Kavramının Foucault ve Lefebvre’ye Göre Karşılaştırılması.

Sıradışı: Alışılmışın dışında, özel mekânlar.	Sıradan mekânlar şunlardır: Günlük hayat içinde var olan yerlerdir.
Zorbalıkla ilgilidir: Toplumsal baskı ve denetim mekanizmalarını çözümler.	Özgürlüğü keşfetmeye yöneliktir: Artışını kendini ifade etmesini sağlar.
Bağılamdan kopuktur: Düzenli bir zamana veya mekana bağlı değildir, soyuttur.	Bağılamsaldır: Esnek bir zaman ve mekanda anlam kazanır.
Statiktir: Kendi başına var olan, değişmeyen bir yapıya sahiptir.	Dinamiktir: Sürekli değişime ve dönüşüme göre.
Bilince hitap eder: Farkında olmadan, azaltılmış yerler dahildir.	Bilinç düzeyinde algılanır: Gözlemlenebilir ve farklı olabilir yerler.
İçsel düzen: Kendi kuralları olan, dış dünyadan bağımsız bir yapıdadır.	Uzak düzen: Daha geniş toplumsal yapı ve düzen ile bağlantılıdır.
Üretimle ilgisizdir: Kapitalist üretim süreciyle doğrudan bir ilişki yoktur.	Kapitalist üretimle performansı: Üretim süreci ve ekonomik sistemle bağlantılıdır.
Ütopyanın Karşıtıdır: Gerçek dünyada var olan, ancak farklı kuralları olan mekânlardır.	İzotopi’nin karşıtı: Homojenleşmiş mekânlara karşı bir alternatif oluşturur.
Güç dayanaklıdır: İktidarın değişmesi, baskıcı düzenin bir parçasıdır.	Sınıfsal bir yapıya sahiptir: Alt sınıfların ve ezilenlerin oluşturulmuş bir düzenidir.
Ötekiliği barındırır: Toplumun dışladığı ayrışmış yerleşimdir.	Potansiyel Devrim: Devrim yapma gücüne sahiptir.
Devrimci değildir: Mevcut düzeni sorgulamaz, ona karşı bir dönüşüm önermez.	Direnişin mekânıdır: Direnişin olduğu yerdir.

3.5. Heterotopyaların Altı İlkesi

Foucault, heterotopyaları altı temel ilke çerçevesinde tanımlar (Ural, 2022).

Birinci ilke, heterotopyaları *kriz* ve *sapma* mekânları olarak ikiye ayırır. Kriz heterotopyaları, toplumun normal kabul ettiği süreçlerde yaşanan geçişlere eşlik eden, gerekli ancak gizli kabul edilen mekânlardır. Ergenlik, regl ya da yaşlılık gibi dönemlerde kullanılan mekânlar bu gruba örnektir. Sapma heterotopyaları ise hapisane ve psikiyatri klinikleri gibi, toplumun normlarından uzak davranışları ıslah etmeye yönelik mekânlardır. Bu mekânlar, ıslah ve kısıtlama arasında ikilik yaratır.

İkinci ilke, mekânların zaman içinde işlev değiştirmesiyle ilgilidir. Örneğin, 19. yüzyıl öncesinde şehir merkezlerinde yer alan mezarlıklar, daha sonra banliyölere taşınmıştır. Bu değişim, mezarlıkların kutsallığı ile hastalık kaynağı olarak algılanması arasında bir çelişki yaratır. Benzer şekilde, kentte fonksiyonları değişen diğer mekânlar da bu ilkeye örnektir.

Üçüncü ilke, mekânların çokluk yaratma özelliğini açıklar. Sinema ve tiyatrolar, fiziksel bir mekân içinde farklı kurgusal mekânlar sunarak eşzamanlı çokluk oluşturur ve kullanıcının algısında çakışma yaratır.

Dördüncü ilke, zaman ile ilişkilidir ve heterokroni kavramını ortaya koyar. Müzeler ve kütüphaneler geçmişini depolayarak dün ve bugün arasında bir köprü kurarken, festival ve fuar alanları geçicilikleriyle farklı bir heterokroni oluşturur.

Beşinci ilke, açılma ve kapanma mekânlarını kapsar. Hapishaneler, kışlalar ve saunalar gibi mekânlarda giriş-çıkış ritüellerine veya kurallara bağlıdır. Bu durum, kullanıcıda serbestlik ile kısıtlılık arasında bir gerilim yaratır.

Altıncı ilke, yanılsama ve deşifre mekânlarını içerir. Bu mekânlar ya mevcut düzenin yapaylığını ortaya çıkarır ya da gerçeklikten kopuk, idealize edilmiş bir imaj sunar. Böylece, mekânlar bir yandan gizlenmiş olanı açığa çıkarırken, diğer yandan yanılsama yaratarak farklı bir gerçeklik algısı oluşturur.

3.6. Günümüzde Heterotopya Kavramı

Heterotopia and the City: Public Space in a Postcivil Society" (2008), Lieven De Cauter ve Michiel Dehaene editörlüğünde hazırlanmış ve Foucault'nun heterotopya kavramını çağdaş kent bağlamında incelenmiştir. Çalışmalara göre:

- Eski heterotopyalar daha çok “ötekini dışlayan” ya da “toplumu düzenleyen” mekânlar iken,
- Günümüz heterotopyaları bireyin kendini gösterdiği, sosyal ilişkileri şekillendirdiği, tükettiği ve deneyimlediği melez alanlara dönüşmüştür.

Günümüzde heterotopya kavramı **daha esnek, dinamik ve çok katmanlı** bir anlam kazanmış; **yalnızca fiziksel mekânları değil**, aynı zamanda **dijital ortamları, geçici etkinlik alanlarını ve sosyal karışıklıkların sahnelendiği yerleri** de kapsar hale gelmiştir.

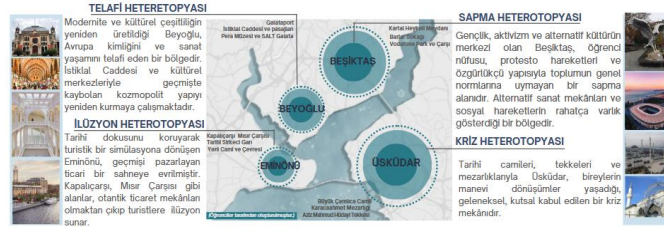
Eskiden heterotopyalar toplumun ötekilerini gizlediği ya da barındırdığı özel alanlarken, bugün daha çok tüketim ve deneyim üzerine kurulu, geçici ve yapay yaşam sahneleri haline geldi.

4. ALAN ANALİZİ

Modern hayatın ve küreselleşme sürecinin etkisiyle mekânlar ve insanlar giderek birbirine benzemekte, kentler homojenleşirken içlerindeki farklılıklar giderek azalmaktadır. Ancak her kent, onu diğerlerinden ayıran özgün mekânlara sahiptir ve günümüzde tekdüzelikten çok, bu özel ve farklı mekânlar ilgi görmektedir. Heterotopyalar, sıradan kent dokusunda her yerde rastlanamayacak, kendine has özellikleriyle öne çıkan ve tek tipleşmeye direnen alanlardır. Bu mekânlar, yalnızca korunması gereken değerler değil, aynı zamanda kent kimliğini zenginleştiren ve kentsel hafızayı besleyen önemli unsurlardır. Bu sebeple, heterotopyalar sadece muhafaza edilmemeli, aynı zamanda görünür kılınarak ön plana çıkarılmalıdır.

4.1. Üsküdar, Beşiktaş, Eminönü ve Beyoğlu'nda Heterotopya Mekânları

Foucault yazısında toplam 4 tip ortaya koymuştur. Bunlar sapma, kriz, ilüzyon ve telafi heterotopyalarıdır. Bu sayı günümüzün değişen dinamiklerinden dolayı artırılabilir ve yeni heterotopya tipleri tanımlanabilir. (İğci,2015) İstanbul'un Üsküdar, Eminönü, Beyoğlu ve Beşiktaş, sürekli etkileşim içinde olsa da farklı kimlik ve gerçekliklere sahiptir. Fiziksel ve sosyal olarak bağlı olsalar da farklı zaman-mekân deneyimleri sunarlar.

Şekil 2. Üsküdar, Beşiktaş, Eminönü ve Beyoğlu'nda Heterotopya Mekânları.

4.2. Üsküdar'ın Heterotopik Mekânları

Üsküdar, farklı heterotopya türlerini barındıran çok katmanlı bir kent dokusuna sahiptir. Dini yapılar, geçiş alanları, sahil aksı ve mahalle yaşamı gibi mekânsal dinamikleriyle özellikle kriz heterotopyaları açısından önemli bir yerdir. Üsküdar'da kentsel dokunun en az fark edilen ve en pasif kalan alanlarının belirlenmesini ve bunların görünür kılınmasını için Üsküdar'da heterotopik mekânların analizleri yapılmıştır.

5. ÜSKÜDAR'IN HETEROTOPİK MEKANLARINI ANALİZLERİ

Üsküdar'daki heterotopik alanlar, mekânsal ve sosyo-kültürel dinamikler çerçevesinde, çoklu işlevsellik, kullanıcı çeşitliliği ve yerleşim dinamikleri üzerinden incelenmiştir. Mekânsal sınır ve erişim analizleri, fiziksel ve algısal engellerle kentin erişilebilirlik düzeyini ortaya koyarken, zaman içinde değişim analizi mekânların kullanım sürekliliği ve dönüşümünü değerlendirmiştir. Ayrıca geçiş ve erişim kuralları ile bağlantılılık analizleri, mekânların kent yaşamıyla kurdukları ilişkileri ve deneyimsel farklılıklarını ortaya koymuştur.

5.1. Zaman İçinde Değişim

Heterotopik mekânlar, restorasyon ve işlev değişiklikleri ile zaman içinde dönüşüm göstermiştir. Çoğu alan hâlâ aktif kullanıma sahip olup, özellikle kamusal mekânlarda kullanım yoğunluğu artmıştır. Özel veya kapalı alanlar (ör. Kuleli Askeri Lisesi, Harem Otogarı) kısmen kullanılırken, genel olarak Üsküdar'daki heterotopyalar dinamik bir gelişim göstermektedir.

5.2. Çoklu İşlevler

Alanlar, çoklu işlev ve kullanıcı çeşitliliği açısından zengindir. Kuzguncuk Kent Bostanı, NevMekan ve Valide-i Atik Külliyesi gibi mekânlar ibadet, sosyal etkinlik ve gündelik yaşam gibi birden fazla işlevi barındırmakta ve farklı sosyal gruplar tarafından farklı zamanlarda kullanılmaktadır. Özel alanlarda işlev çeşitliliği sınırlıdır.

5.3. Mekân ve Zaman Birleşimi

Çoğunlukla sürekli kullanılan alanlar hâkimdir; bazı mekânlar (Kuzguncuk Kent Bostanı, NevMekan) mevsimsel veya etkinlik bazlı yoğun kullanıma sahiptir. Böylece heterotopik özellikler hem sürekli kullanım hem de dönemsel yoğunluklarla ortaya çıkmaktadır.

5.4. Geçiş ve Erişim Kuralları

Üsküdar'daki alanlar erişim düzeyine göre sınıflandırılmıştır: askeri ve kapalı alanlar yüksek denetime tabi iken, AVM ve özel merkezler kısmen erişime açıktır; meydan, cami ve türbe gibi kamusal alanlar ise halka açıktır. Bu dağılım, farklı kamusal ve aidiyet düzeylerini yansıtmaktadır.

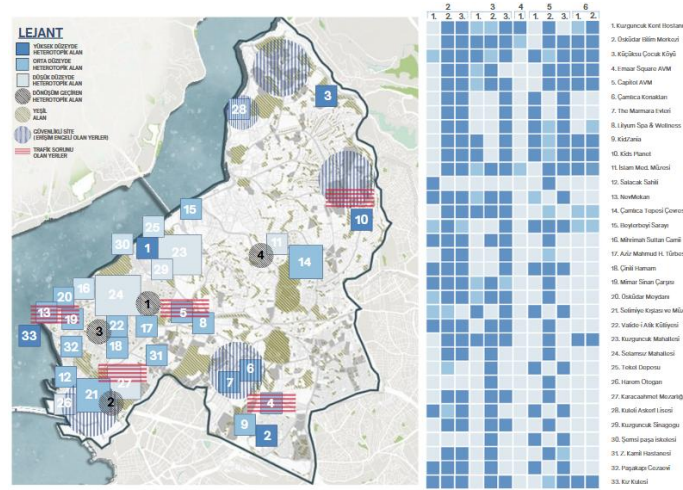
5.5. Bağlantılılık

Tüketim ve eğlence odaklı mekânlar (AVM, tematik çocuk alanları) kullanıcıda gerçek yaşamdan kopuş hissi uyandırırken, cami, türbe ve meydan gibi kamusal alanlar gündelik yaşamla bağını korur. Yarı-kamusal alanlar ise bu iki uç arasında yer almakta, farklılık ve zaman-mekân algısı sunmaktadır.

6. DÖNÜŞÜM SONRASI HETEROTOPİK MEKAN ÖZELLİĞİNİ KORUYAN MEKANLAR

Üsküdar'da bazı mekanlar, işlev değişikliğine rağmen heterotopik niteliklerini koruyarak geçmiş ve bugünü bir arada sunmaktadır. Nevmekân Bağlarbaşı, eski İETT garajından kültürel bir buluşma alanına; Nevmekân Selimiye, III. Selim döneminden kütüphane ve kafe olarak kullanılan toplumsal mekâna dönüşmüştür. Toptaşı Bimarhanesi ise sağlık işlevinden uzaklaşarak üniversite binası haline gelmiştir. Kirazlıtepe ve Bahçelievler Mahalleleri ise lüks yerleşimlerle eski işçi mahallelerinin heterotopik karakterini korumaktadır.

7. SENTEZ

Şekil 3. Sentez Gösterimi.

Çalışma kapsamında analiz edilen 33 mekân, heterotopik karakter düzeylerine göre “yüksek”, “orta” ve “düşük” düzey olmak üzere üç grupta sınıflandırılmış; bu bağlamda %15’inin yüksek, %55’inin orta ve %30’unun düşük düzeyde heterotopik nitelik taşıdığı belirlenmiştir. Harita üzerinde mavi tonlarla gösterilen yüksek düzeyde heterotopik alanlar (ör. Kuzguncuk Kent Bostanı, NewMekan Sahil, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi), sosyal etkileşim, kullanım çeşitliliği ve kamusal erişilebilirlik açısından güçlü potansiyele sahip mekânlardır. Orta düzeyde heterotopik özellik gösteren alanlar ise genellikle bu

niteliklerin bir kısmını barındırmakta; gri renkle haritada işaretlenmektedir. Buna karşılık, açık mavi ile gösterilen düşük düzeyde heterotopik alanlar (ör. The Marmara Evleri, Emaar AVM, Çamlıca Konakları) sınırlı erişim, özel mülkiyetin baskınlığı ve homojen kullanıcı profili nedeniyle kapsayıcı kamusal işlevlerden uzaklaşmaktadır. Lejantta gösterildiği üzere, güvenli site statüsündeki erişim engelli alanlar ve trafik sorunu yaşanan bölgeler de harita üzerinde vurgulanarak mekânın heterotopik niteliğini olumsuz etkileyen unsurlar görünür kılınmıştır. Dönüşüm geçiren heterotopik alanların (çizgili daire desenli) potansiyeli ise, mekânsal bütünleşmenin artırılması ve erişilebilirliğin güçlendirilmesiyle desteklenebilir. Bu analizler ışığında, kentsel planlamada heterotopik niteliği düşük alanların kamusal yaşamla entegrasyonunun sağlanması; sosyal etkileşimi teşvik eden, erişilebilir ve kapsayıcı mekânların yaygınlaştırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

8. PLANLAMA YAKLAŞIMI

Heterotopik mekânlar, kent yaşamında özgün yapılarıyla hem olumlu hem olumsuz etkiler yaratan, çok katmanlı odaklardır; kapalı ve sınırlandırılmış yapıları özel deneyimler sunarken, kent içi süreklilik ve kamusal etkileşimi zaman zaman zayıflatır. Planlama yaklaşımı, bu mekânların özgün sınırlarını korurken çevreyle algısal ve fiziksel ilişkilerini mekânsal geçişlerle güçlendirmeyi hedefler.

8.1. Planlama İlkeleri

Heterotopik mekânlar, kent içinde sıklıkla fiziksel kopukluklar, erişim güçlükleri ve sınırlı sosyal etkileşimler yaratmaktadır. Bu alanların kent dokusuyla uyumlu, esnek ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşabilmesi için belirli tasarım ilkeleri gereklidir. Bu çerçevede, mekânsal sürekliliği güçlendirmek, kopuklukları azaltmak, kullanıcı deneyimini zenginleştirmek ve işlevsel çeşitliliği desteklemek amaçlanır.

Geçiş Sağlamak: Mekân sınırları ani değil, kademeli geçişlerle tasarlanmalı; böylece mekân içi ve dışı arasında fiziksel ve algısal bağ kurulurken ayrışma azaltılır.

Bağlantı Kurmak: Boş veya işlevsiz alanlara anlamlı ve fonksiyonel kullanımlar kazandırılmalıdır.

Esneklik Yaratmak: Mekân tasarımı, ulaşım, sosyal ilişkiler ve çevresel etkileşimler dengeli şekilde ele alınarak kapanıklık ve olumsuz etkiler önlenmelidir.

Olumsuz Etkiyi Azaltmak: Heterotopik mekânlar, farklı kullanıcı profillerine ve etkinliklere adapte olabilecek çok işlevli yapılar olarak ele alınmalıdır; bu, mekânsal sürdürülebilirlik ve toplumsal bütünleşme için önemlidir.

İşlev Atamak: Mekânlar, çevresindeki kentsel doku ile güçlü görsel ve fiziksel bağlantılar kurmalı; yönlendirme işaretleri, yollar ve açık alanlarla erişilebilirlik sağlanmalıdır.

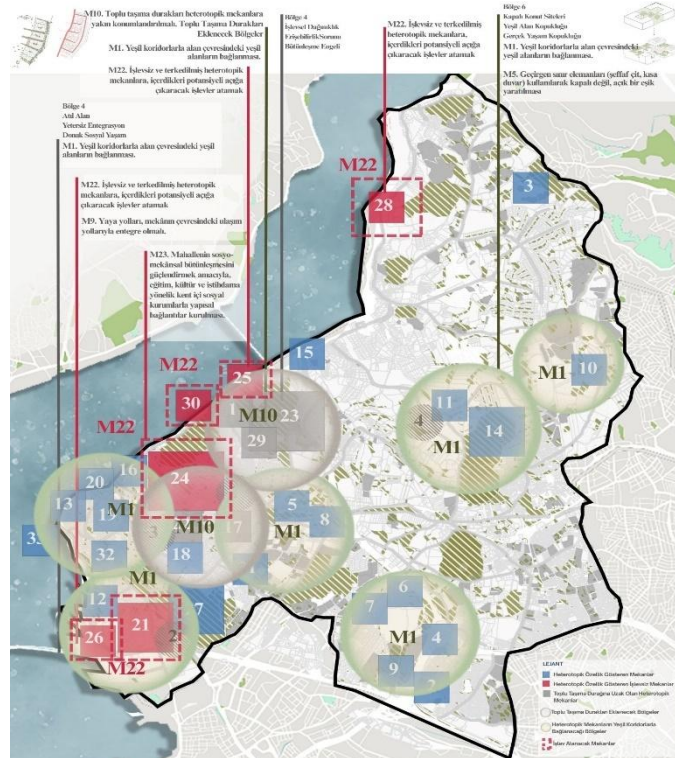
8.2. İlke Amaç İlişkileri

Tablo 2. İlke Amaç İlişkilerini Göstere Tablo.

İlke/Amaç	Mekânsal Bütünlük	Yönlendirilmiş Kullanım	Denge	Erişilebilirlik ve Bağlantı
Geçiş Sağlamak	Heterotopik mekânlarda kentle kopuk sınırları yumuşatarak bütüncül bir mekânsal devamlılık sağlar.	Geçiş noktaları, kullanımları yönlendirilerek mekâna girip çıkmasını güvenli ve kontrollü hale getirir.	Geçiş düzensizlikleri, mekânsal çevreye etkisini azaltarak sosyal ve çevresel dengeyi destekler.	Geçişleri kolaylaştırır ve çevre mekân bağını fiziksel olarak korur.
Bağlantı Korumak	Heterotopik mekânlarda çevresel-ülusal kentsel dokuya fiziksel ve algısal olarak bağlar, parçaları birleştirir.	Bağlantılar sosyal mekânlarda doğal şekilde yüklenir, işlevsel erişimi kolaylaştırır.	Mekânlar çevreye ilişkisinde sosyal ve çevresel denge kurarak sosyal ve bütüncül bir yapıyı yaratır.	Güçlü bağlantılar, erişimi artırır ve mekân kent ulaşım ağına entegre eder.
Esneklik Yaratmak	Mekânlar farklı zamanlarda farklı amaçlarla kullanılması, mekân-sal bütünlük içinde yaşam alanı yaratır.	Heterotopik mekânlarda yaratılan kopuklukları azaltarak, bütüncül ve entegre bir kentsel tasarım oluşturmayı hedefler.	Mekânların yaratıldığı olumsuz etkileri azaltarak, sosyal farklı katmanları ve etkileri dengeler, kentsel yaşamı bir bütün oluşturur.	Mekânlarda yaratılan kopuklukları kentsel yaşam ağına entegre eder, kentsel yaşamı bir bütün oluşturur.
Olumsuz Etkiyi Azaltmak	Farklı alanlar arasında sosyal yaşamı ve kentsel yaşamı destekler.	Heterotopik mekânlarda yaratılan kopuklukları azaltarak, bütüncül ve entegre bir kentsel tasarım oluşturmayı hedefler.	Heterotopik mekânlarda sosyal işlevleri yükleyerek, sosyal ilişkileri destekler ve kentsel yaşamı bir bütün oluşturur.	Mekânlarda yaratılan kopuklukları kentsel yaşam ağına entegre eder, kentsel yaşamı bir bütün oluşturur.
İşlev Atamak	Heterotopik mekânlarda sosyal kullanımların kazandırılarak sosyal bütüncülüğü sağlar.	Heterotopik mekânlarda sosyal kullanımların kazandırılarak sosyal bütüncülüğü sağlar.	Heterotopik mekânlarda sosyal kullanımların kazandırılarak sosyal bütüncülüğü sağlar.	Heterotopik mekânlarda sosyal kullanımların kazandırılarak sosyal bütüncülüğü sağlar.

Heterotopik mekânlar, kent içindeki farklılıkları barındıran alanlar olarak, planlama sürecinde belirli ilke ve stratejilerle kente entegre edilebilir. **Geçiş sağlamak**, bu alanların kentle olan fiziksel kopukluklarını azaltarak mekânsal sürekliliği artırmayı hedefler. **Bağlantı kurmak** ise, heterotopik mekânların çevresiyle fiziksel ve algısal ilişkilerini güçlendirerek sosyal bütünlüğü destekler. **Esneklik yaratmak**, bu mekânların farklı zamanlarda farklı işlevlerle kullanılabilmesini sağlar. **Olumsuz etkiyi azaltmak**, mekânların trafik yükü ya da sosyal kopukluk gibi olumsuz etkilerini minimuma indirmeyi amaçlar. Son olarak, **işlev atamak**, bu alanlara anlam ve kimlik kazandırarak kullanıcıların mekânla kurduğu ilişkiyi güçlendirir. Tüm bu ilkeler doğrultusunda heterotopik mekânlar, kent yaşamının aktif, erişilebilir ve bütünleşmiş parçaları haline gelebilir.

8.3. Alanda Yapılan Müdahaleler

Şekil 4. Planlama Yaklaşımı.

Alan, farklı mekânsal karakterlerin kesişiminde bulunması nedeniyle doku süreksizliği ve geçiş belirsizliği göstermektedir. Tüm bu özellikler, alanın planlama yoluyla kentsel sürekliliğin sağlanabileceği, kamusal yaşamın canlandırılabilmesi ve işlevsel çeşitliliğin artırılabilmesi bir potansiyel taşımasını sağlamaktadır.

9.4 TASARIMIN AMACI

Tasarımın amacı, Üsküdar'daki heterotopik alanlarda kopuklukları giderip işlevsiz alanları yeniden canlandırmak ve mekânsal sürekliliği sağlamaktır. Selimiye Kışlası erişilebilir ve geçirgen bir odak hâline getirilirken, Harem Otogarı çok işlevli kullanıcı alanına dönüştürülmüştür. Kapalı avlu ve bitişik nizam yapılarla yaratılan kapalılık, açık kamusal alanlar ve dolaşım düzeniyle azaltılmış; parçalı yeşil alanlar bütüncül bir yeşil altyapı ile bağlanmıştır. Müdahaleler, tarihî ve kültürel değerlere saygılı, sürdürülebilir ve esnek bir kentsel çevre oluşturmayı hedeflemektedir.

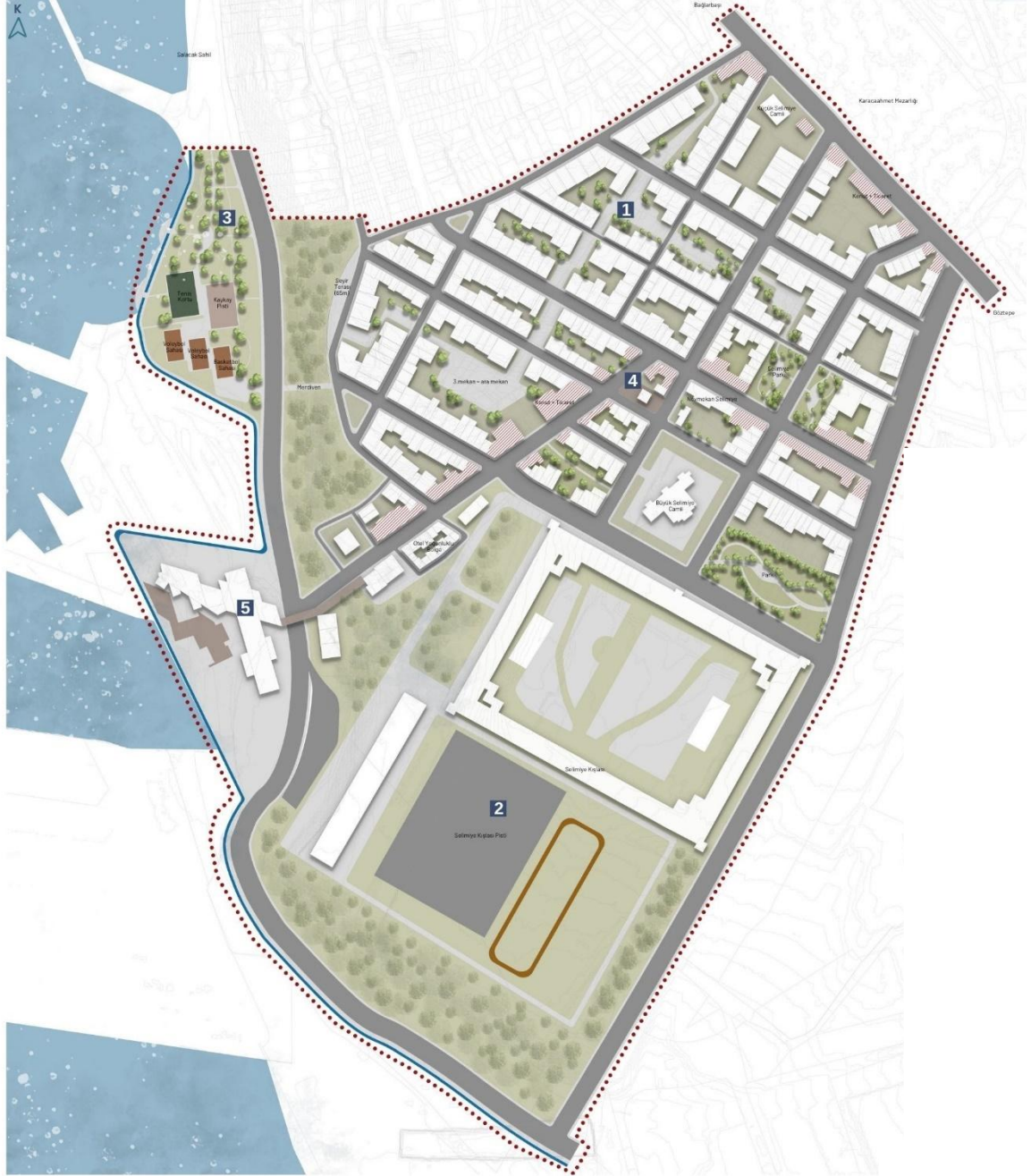
9.5 MEKANSAL MÜDAHELE

Analiz, Selimiye Kışlası ve Harem Otogarı gibi alanlardaki mekânsal sorunları belirleyip, işlevsellik, erişilebilirlik ve sosyal etkileşimi artıracak tasarım ilkeleri ve müdahaleleri özetler.

Tablo 3. Mekansal Müdahale Tablosu.

	Sorum	Tasarım İlkesi	Müdahale
Alan	Bitişik nizam yapılar ve tamamen kapalı avlular nedeniyle içe dönük, tekrarlayan ve monoton bir doku oluşmuştur. Mekânsal süreklilik ve etkileşim zayıf kapalılık hissi yüksek.	Yarı açık, geçirgen ve sosyal etkileşimi artıran 5. mekânlar üretmek.	Kapalı avlular yeniden yarı açık olarak düzenlendi, bu alanlar karşılaşma, sosyalleşme ve geçiş alanı olarak işlevlendirildi.
Konut Doku	Yüksek duvarlarla çevrili, dışa kapalı ve çevresiyle ilişkisi zayıf bir askeri yapı. Çevresiyle etkileşimi zayıf kapalılık hissi yüksek.	Geçirgenlik, çevresel entegrasyon ve kültürel süreklilik.	Duvar boyunca yürüyüş rotaları ve sergi bantları eklendi, seçili noktalarda görsel açıklık sağlanarak yapının kente ilişkisi yeniden kuruldu.
Selimiye Kışlası	İşlevsiz, terk edilmiş bir alan. Mekânsal boşluk ve izolasyon üretiyor.	İşlevsel dönüşüm, spor odaklı kullanım ve kolektif üretim mekânı yaratma.	Alan gençlik merkezi gibi işlevlendirildi: açık spor alanları, etkinlik platformları ve üretim atölyeleriyle aktif mekâna dönüştürüldü.
Harem Otogarı	Çevresiyle ilişki kurmayan, geçici ama kalıcılaşmış bir boşluk yaratır.	İşlevsel dönüşüm, kamusal belleğe açılan kültürel ve deneyimsel mekân üretmek.	Garaj, geçmiş ve geleceğin kesiştiği bir müze olarak dönüştürülmüş; işlevsel bir boşluk, kentsel belleğin heterotopyasına evrilmiştir.

10. 1/2000 ÖLÇEKLİ TASARIM PROJESİ

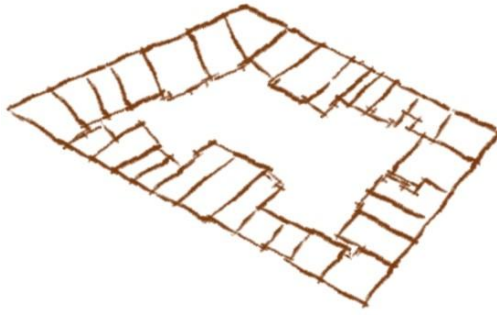

Şekil 6. 1/2000 Ölçekli Tasarım Projesi.

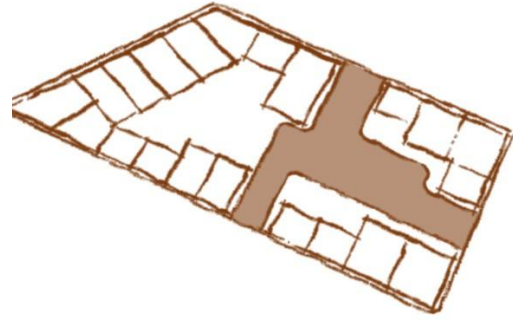
Proje, kentsel mekânı fiziksel, toplumsal ve kültürel boyutlarıyla çok katmanlı bir perspektifle ele almakta; mekânı sabit bir yapı yerine kullanıcıların pratikleri, kimlikleri ve etkileşimleriyle sürekli

dönüşen bir yapı olarak değerlendirmektedir. 3. mekân, heterotopya, kamusal alan, toplumsal etkileşim, kentsel süreklilik ve kapsayıcılık kavramları merkeze alınarak, marjinal veya geçiş niteliğindeki kent parçalarında katılımcı ve dönüşebilir kamusal alanlar yaratılması hedeflenmiştir. Proje, sosyal bağları güçlendiren ve alternatif mekânsal deneyimler sağlayan esnek tasarım stratejileri geliştirmeye odaklanmaktadır.

Projede, bitişik nizam yapılar ve yüksek duvarlı kapalı avluların yarattığı içe dönük ve homojen düzen, çevresiyle etkileşim kuramayan heterotopyalar oluşturmaktadır. Fiziksel erişim mümkün olsa da sosyal ve görsel bağlamda kullanıcıyı izole eden bu alanlar, yarı açık, geçirgen ve çok işlevli üçüncü mekânlara dönüştürülerek sosyal etkileşim ve kamusal hayat canlandırılmıştır. Müdahale, mahremiyeti korurken heterotopik kopukluğu azaltmakta ve kentsel süreklilik ile sosyal bütünleşmeyi güçlendiren kapsayıcı bir mekânsal örgütlenme sunmaktadır.

Şekil 7. Mevcut Yapı Adası.

Şekil 8. Öneri Yapı Adası.

Selimiye Kışlası, tarihî kimliği korunarak kontrollü zamanlarda kamuya açılan çok işlevli bir kamusal mekâna dönüştürülmüştür. Kültürel, eğitsel ve sosyal etkinlikler (sergiler, atölyeler, tarih turları, açık hava gösterimleri) ile kent yaşamına entegre edilen yapı, toplumsal etkileşimi ve katılımcı deneyimi destekleyen dinamik bir kültür platformu haline gelmiştir. Tüm programlar, koruma ilkelerine uygun şekilde planlanarak tarihî dokunun sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

Şekil 9. Selimiye Kışla'sı Pistinin Farklı Etkinliklerdeki Kullanımı.

Harem Otogarı, işlevini yitirmiş ve kent dokusundan kopuk durumda iken kapsamlı bir dönüşümle çok işlevli bir gençlik merkezine dönüştürülmüştür. Alan, açık spor sahaları, yürüyüş ve bisiklet yolları, rekreasyon platformları, etkinlik ve sosyalleşme mekânları ile dinamik ve erişilebilir bir kentsel mekâna kavuşturulmuştur. Bu müdahale, fiziksel yenilemenin ötesinde sosyal bütünleşme, kent belleği ile etkileşim ve kıyı ile bağ kurulmasını sağlayarak bölgenin sosyal yaşamına katkı sunmuştur.

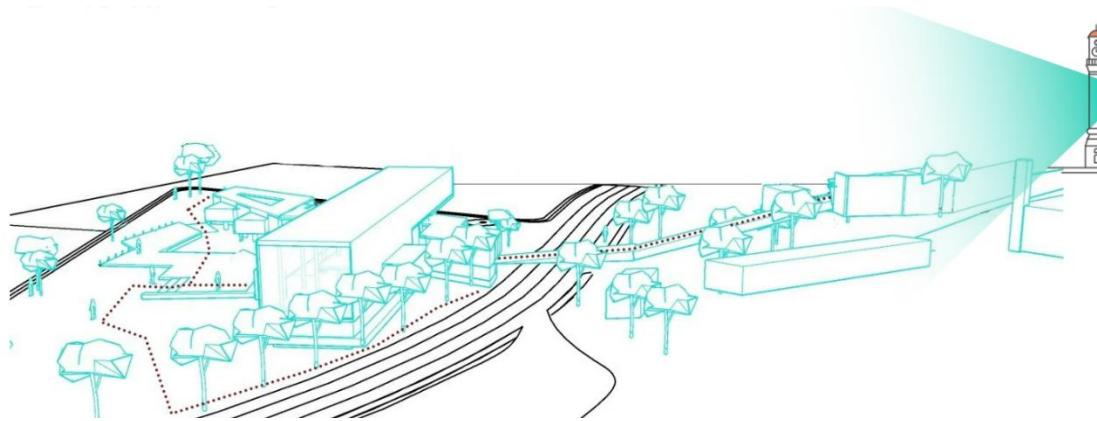

Şekil 10. Kaykay Pisti.

Şekil 11. Kıyı Platformu.

Proje kapsamında, Selimiye Kışlası'nın radyal aksının sonuna konumlandırılan simgesel bir seyir kulesi tasarlanmıştır. Kule, hem kışlayı hem de çevredeki deniz manzarasını panoramik olarak sunarak sosyal ve turistik bir odak oluşturur. Tarihi ve doğal doku ile uyumlu olarak tasarlanan yapı, diyagonal aksı anlamlı biçimde sonlandırırken, kışlanın dışa kapalı sınırlarını algısal olarak geçirgenleştirir ve kentsel mekâna yeni bir değer kazandırır.

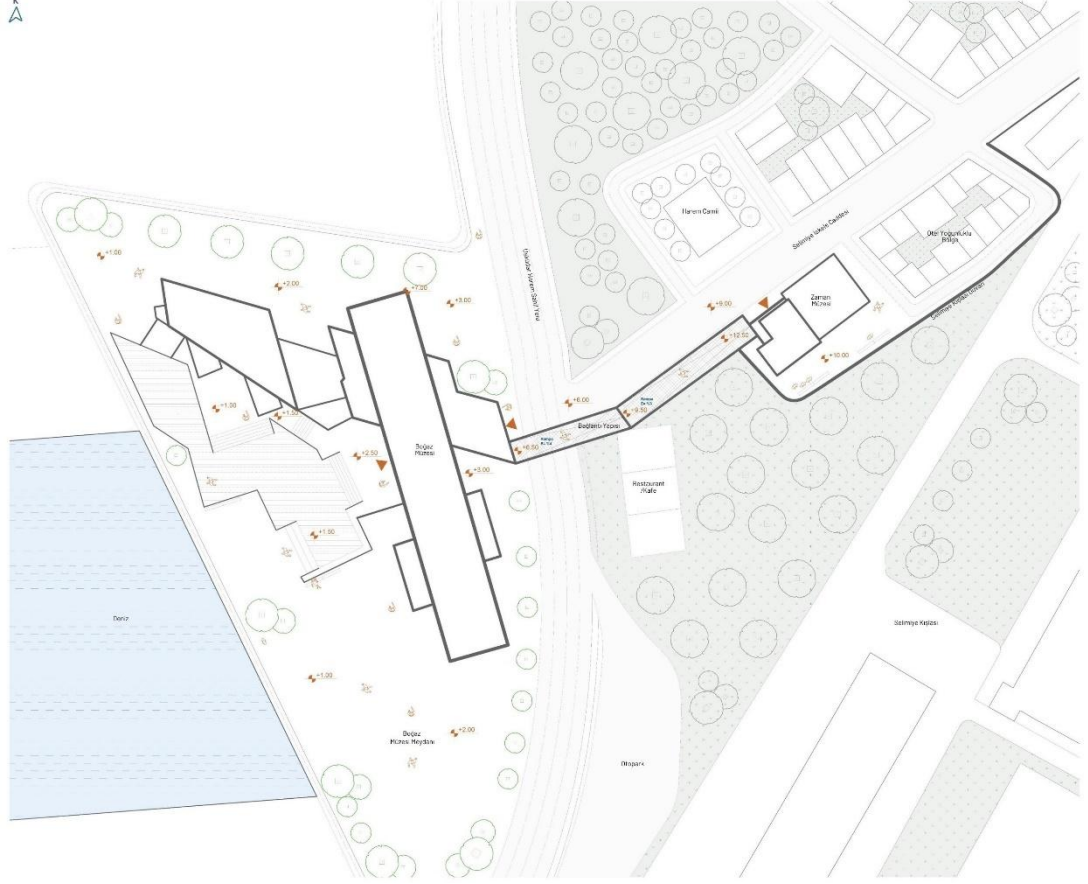

Şekil 12. Kuleden Kıyıya Bakış.

Zaman ve Boğaz Üzerinden Kent Müzesi projesi, Selimiye Kışlası ile İETT sahil garajını bağlayarak geçmiş, bugün ve geleceği kültürel bir eksenle birleştirir ve izole alanları kamusalılaştırmayı amaçlar. Selimiye'deki Zaman Müzesi Osmanlı reformları, askerî modernleşme ve tıp tarihi üzerine odaklanırken; Boğaz Müzesi, dönüştürülen garajda İstanbul'un geleceğini akıllı şehirler, yapay zekâ, iklim krizi ve dijital denizcilik temalarıyla dijital ve etkileşimli olarak sunar. İki yapı, Boğaz üzerinde kademeli yükselen bir kamusal köprüyle bağlanarak fiziksel ve zamansal bir geçiş sağlar; köprü

Selimiye tarafında geçmiş, garaj tarafında geleceği temsil eder ve görsel bağlantılarla kent panoraması ve hafıza rotası işlevi sunar.

11. 1/500 ÖLÇEKLİ TASARIM PROJESİ

Şekil 13. 1/500 Ölçekli Tasarım Projesi.

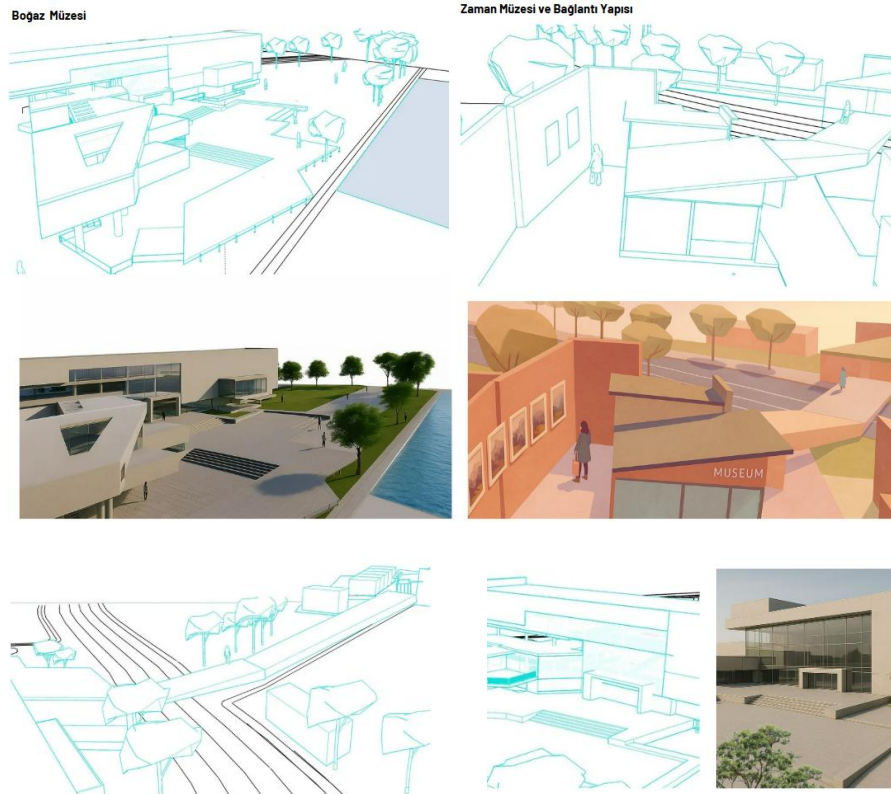
11.1 TASARIM FİKRİ

“Zaman ve Boğaz Üzerinden Kent Müzesi” projesi, Üsküdar’da Selimiye Kışlası ile İETT Sahil Garajı’nı, kent dokusundan kopmuş heterotopya alanlar olarak ele alıp kültürel süreklilik içinde bağlamayı amaçlamaktadır. Proje, bu izole alanları özgün kimliklerini koruyarak kent yaşamına entegre eden, erişilebilir ve kullanıcı odaklı kamusal alanlara dönüştürmeyi hedefler.

Mekânsal kurgu, geçmiş, temsil eden Zaman Müzesi ve geleceği yansıtan Boğaz Müzesi ile bu yapıları birleştiren deneyimsel bir köprü üzerine kuruludur. Zaman Müzesi, Selimiye Kışlası’nın tarihî rolünü, Osmanlı modernleşme dönemi askerî ve tıp reformlarını dijital arşivler, interaktif eğitim araçları ve sergilerle aktarır. Boğaz Müzesi ise dönüştürülen İETT Garajı’nda, yapay zekâ, akıllı şehircilik, iklim değişikliği ve Boğaz ekosistemini VR ve dijital etkileşimlerle ziyaretçilere sunar; çocuk atölyeleri ve interaktif simülasyonlarla katılımcı öğrenmeyi destekler.

İki müze yapısını bağlayan “Zamanın Üzerinden Yürümek” köprüsü, fiziksel bir geçiş olmanın ötesinde, geçmişten geleceğe uzanan zamansal bir deneyim sunar. Selimiye tarafı geçmişi, Boğaz tarafı geleceği temsil ederken ziyaretçiler hem tarihî mekânları hem de kentsel panoramayı deneyimler. Bu köprü, heterotopya ve üçüncü mekân kavramlarını mekânsal anlatıya dönüştürerek kent belleği ile güncel yaşam arasında çok katmanlı bir etkileşim alanı oluşturur.

11.2 3 BOYUTLU MODELLEMELER

Şekil 14. Alana İlişkin 3 Boyutlu Modellemeler.

12. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışma, Foucault’nun heterotopya kavramı çerçevesinde, Üsküdar’daki Selimiye Kışlası, Harem Otogarı ve İETT Garajı gibi kent dokusundan dışlanmış ve işlevini yitirmiş mekânların kentsel bağlamdaki konumlarını ve kopukluklarını incelemiştir. Analizler, bu alanların fiziksel ve toplumsal açıdan kentten ayrıştığını, ancak tarihsel bağlamları ve özgün kimlikleri korunarak yeni kamusal işlevlerle kent yaşamına yeniden entegre edilebileceğini göstermiştir. Tasarım yaklaşımı, heterotopik mekânları geçirgen, çok işlevli ve katılımcı alanlara dönüştürmeyi; koruma ile yeniden işlevlendirme arasındaki dengeyi gözetmeyi amaçlamaktadır. Sonuç olarak, Üsküdar’daki heterotopik mekânlar, kentsel süreklilik, erişilebilirlik ve sosyal etkileşimi artıracak şekilde dönüştürülebilecek potansiyel alanlar olarak değerlendirilmiştir.

13. KAYNAKLAR

- A. S. Kubat, E. Kürkçüoğlu, E. Küçük, İ. Kurtuluş, K. Eskidemir ve M. Akay (Ed.). *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı: 116 içinde (ss. 889-909). Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.* .
- Ay, S. (2018). *Bir kaçış mekânı olarak Heterotopya: Moda (Kadıköy) örneği (Master's thesis, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).*
- Belge, R., & Siyavuş, A.E. (2024). *Kentsel Heterotopya: İstanbul'un Farklı ve Öteki Mekânları. Coğrafya Dergisi, 0(48), 175-192.*
- Çavdar, R. Ç. (2018). *Farklılığın mekanı: Foucault ve Lefebvre'deki heterotopya ve heterotopi ayrımı. Kent Araştırmaları Dergisi (Journal of Urban Studies), 9(25), 941-959.*
- Ertop, S. (2023). *Foucault perspektifinde heterotopyaların çağdaş sanata yansımaları [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi.*
- İğci, S. (2015). *Postmodernist Kent ve Heterotopyalar. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.*
- Selvi, Y. (2014). *Heterotopya üzerine görsel çözümlemeler (Sanatta Yeterlik Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.*
- Şevik, E., & Çalışkan, O. (2018). *Heterotopyanın Alansallığı: Heterotopolojinin Temel Mekânsal Koşulu Olarak Kentsel Eşikler.*
- Toprak, İ. (2018). *Zamansallık ve mekânsallık bağlamında heterotopyaların sentaktik ve semantik irdelenmesi. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.*
- Yalçın, S., & Ediz, Ö. (2023). *Bir heterotopya mekânı olarak "Beykoz Kundura". Mimarlık ve Yaşam Dergisi, 8(3), 745-764.*
- Yıldırım, A. (2017). *Michel Foucault'da Mekânın Düzeni: Kapatılmadan Heterotopyalara. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.*